עתיקות 85, התשע״ו

שרידים מתרבות ואדי רבה, מתקופת הברונזה הקדומה 1ב׳ ומתקופת הברונזה הביניימית בשטח J בעין אסור (עין אסאוויר)

אלי ינאי

בחודש ספטמבר 2008 נערכה חפירת הצלה בעין אסור (עין אסאוויר), כ־300 מ׳ דרומית־מזרחית לצומת ברקאי (נ״צ 555–353/70937–202277), לפני הנחת צינור למי קולחים, במימון רשות הניקוז שרון.[1] עד כה נחפרו באתר תשעה שטחי חפירה (A–I); שטח J, הנדון כאן, הוא השטח העשירי (איור 1). שישה שטחים (A–F) נחפרו לאורך כביש עפולה–חדרה; שטחים G ו־H נחפרו ממערב

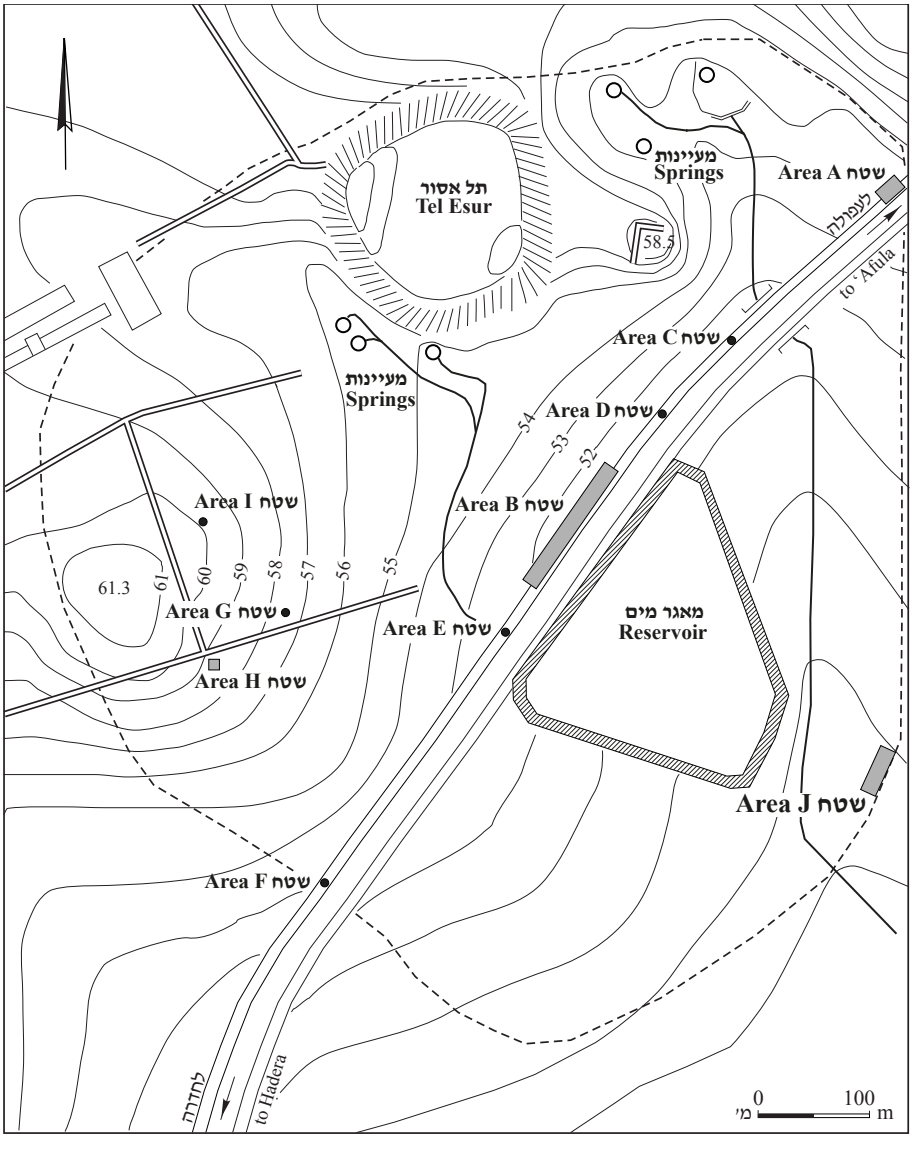

איור 1. מפת שטחי החפירה בעין אסור ובסביבתו.

לכביש (Yannai 2006), ושטח I, כ־200 מ׳ מצפון לשטח H (ר׳ ינאי, כרך זה).

השכבה הקדומה שנחשפה באתר מתוארכת לתקופה הנאוליתית הקרמית א׳ (תרבות יריחו IX), והשכבה העליונה היא מתקופת הברונזה הביניימית. בחלקו הצפוני־המזרחי של האתר מתנשא תל אסור המשתרע על כ־40 דונם. זרטל (2003) חפר בתל בראשית שנות ה־2000, ובשנת 2009 חפר בתל שי בר מטעם אוניברסיטת חיפה (טרם פורסם). בחפירותיי באתר הפרוטו־היסטורי נחשפו בכל שטחי החפירה מבני מגורים, יסודות אבן של אסמים עגולים (Golani and Yannai, forthcoming) וממצאים רבים במצב השתמרות מצוין (Yannai 2002).

שטח J נחפר מדרום לשטחים I–A, והוא היחיד שנחפר בתוך אפיקו הקדום של נחל עירון (ואדי ערה), כ־200 מ׳ מדרום לכביש עפולה–חדרה. נחפרו עשרה חצאי ריבועים לאורך תוואי הצינור המתוכנן, ארבעה מהם הורחבו לריבועים שלמים.

אדריכלות וסטרטיגרפיה

בחפירה נחשפו שש שכבות. בשכבה VI נמצאה רצפה, ועליה שכבת חרסים מתרבות ואדי רבה ועצמות בעלי חיים. שכבות III–V הן מתקופת הברונזה הקדומה 1ב׳: בשכבה V נמצאו שלושה מבנים (עגול, מלבני ומעוין), ובהם כלי חרס וכלי אבן מתקופת הב״ק 1ב׳; בשכבה IV נתגלה מבנה עגול; ובשכבה III נתגלתה שכבה עבה של חרסים. שכבה II מתוארכת לתקופת הברונזה הביניימית, ונתגלו בה קיר ורצפה שעליה היו חרסים. שכבה I היא שכבת סחף מודרנית.

שכבה VI (תרבות ואדי רבה)

בבור בדיקה (ריבוע 5; 2 × 1 מ׳) שנחפר בלוקוס 1016 משכבה V (להלן; איור 2; תכנית 1), כ־0.4 מ׳ מעל שכבת סחף, נחשפה רצפה מאבני גוויל קטנות שהכילה שכבת חרסים ועצמות בעלי חיים (L1010, L1025). מעל הרצפה נמצאה שכבת סחף (0.5 מ׳ עובי), המשתרעת מצפון לדרום לעבר אפיק נחל עירון, המרוחק כ־100 מ׳ מדרום־מזרח לשטח J. הרצפה ושכבת הסחף הכילו מאות שברי כלי חרס מתרבות ואדי רבה. השברים היו שחוקים מאוד, ונראה שהם גולגלו מאות שנים בסחף שגרף את השרידים לתוך האפיק הסמוך של נחל חדרה. מעל שכבת הסחף נמצאו שרידים מתקופת הב״ק 1ב׳ (שכבה V, להלן), בדומה לסטרטיגרפיה בשטח A

איור 2. שכבה VI, לוקוס 1010 בבור הבדיקה בריבוע 5, מבט למזרח.

(Yannai 2006:51). כיוון שבשכבת הסחף לא נמצאו חרסים מהתקופה הכלקוליתית ומתקופת הב״ק 1א׳ (המקבילות לשכבות III–V בשטח B), נראה שהאזור שממזרח למעיין בעין אסור לא היה מיושב מסופה של תרבות ואדי רבה עד תקופת הב״ק 1ב׳.

שכבה V (תקופת הברונזה הקדומה 1ב׳)

שכבה זו נחשפה בכל שטחי החפירה, ונתגלו בה שלושה מבנים בשלושה אזורים (תכנית 1). המבנים יוצגו להלן מצפון לדרום.

מבנה עגול. בריבוע 4, צמוד לחתך בצד הצפוני של החפירה, נחשף יסוד אבן (W17) של מבנה עגול (L1027; כ־1 מ׳ קוטר פנימי, כ־2 מ׳ קוטר חיצוני), הבנוי מנדבך אחד של אבני גוויל גדולות ושטוחות (0.4 × 0.4 × 0.3 מ׳ בקירוב), שחלקן העליון הושטח לשם הנחת לבני בוץ (איור 3). בתוך המבנה העגול נמצאה רצפת עפר מהודק, ועליה שתי אבני שחיקה מבזלת ומעט חרסים. רצפת העפר נמוכה בכ־0.2 מ׳ מתחתית יסוד האבן של קיר 17. תופעה זו הובחנה גם במקומות אחרים בעין אסור (ר׳ להלן) וגם באתר מתקופת הב״ק 1ב׳ בעיינות ציפורי (נמרוד גצוב ויניר מילבסקי, מידע בעל פה). המבנה העגול קטן מכדי לשמש למגורים. על רצפתו נמצאו כלי כתישה, ואפשר להניח שהוא שימש אסם ומחסן לכלי כתישה. מבנים עגולים

איור 3. שכבה V, המבנה העגול (L1027), וממערב לו בסיס הקנקן/הפיטס, מבט לצפון.

איור 4. שכבה V, רצפת אבני גוויל (L1006), מבט למזרח.

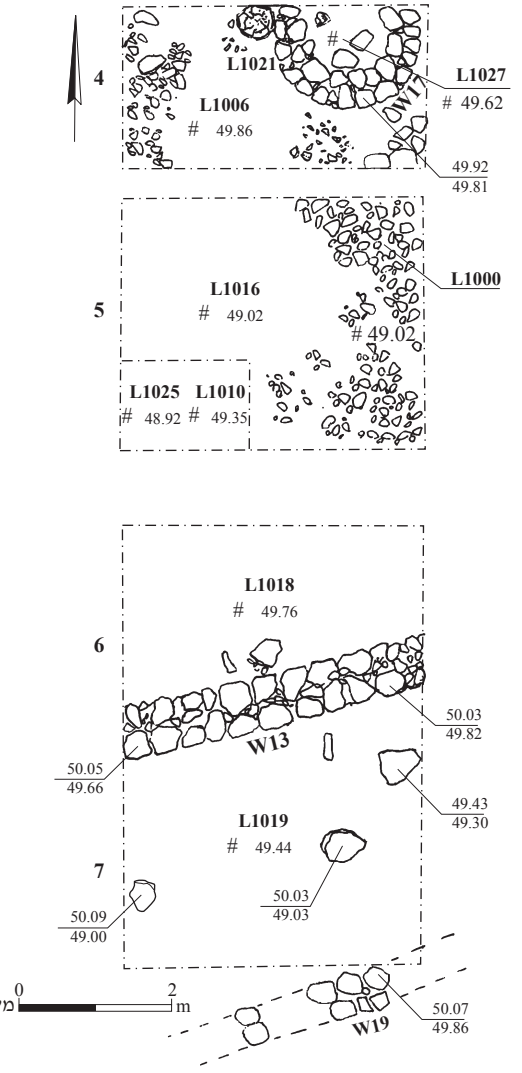

תכנית 1. שכבות V–VI, ריבועים 4–6.

דומים נמצאו בעין אסור שטח B (Yannai 2006: Plan 2.12) ושטח I (ר׳ ינאי, כרך זה), וכן בקריית אתא (Golani 2003: Plan 2.22) ובאתרים רבים אחרים (Golani and Yannai, forthcoming).

צמוד לדופן המערבית של המבנה העגול נמצאו בסיס וחלק תחתון של קנקן או פיטס. הקצה העליון של הקנקן/הפיטס שובר במכוון בקו ישר, ונראה כי נעשה בו שימוש משני (איור 24:12).

כמטר אחד מדרום־מערב למבנה העגול נמצאה רצפה מאבני גוויל קטנות, ובה חרסים רבים (L1006; איור 4). רצפה זו נמשכה גם בריבוע 5

(L1000; איור 5), ובתוכה נתגלה שקוע קנקן שפת פערור (איור 6). בחלק הצפוני־המערבי של ריבוע 5 נחשפה רצפת עפר במפלס נמוך יותר (L1016), ועליה חרסים רבים (איור 7).

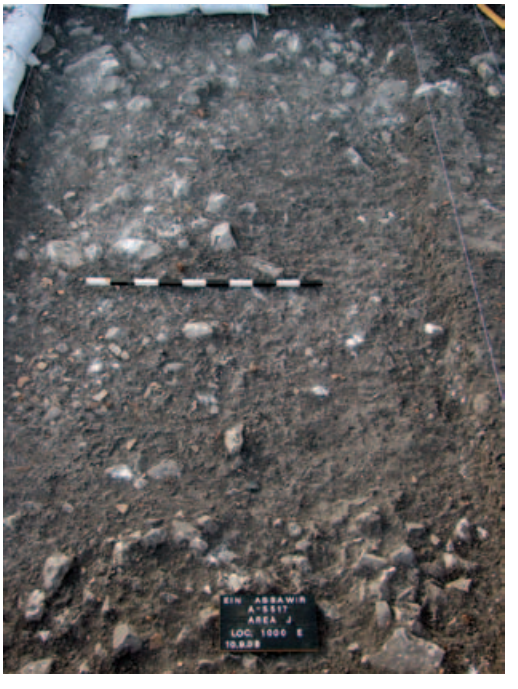

איור 5. שכבה V, רצפת אבני גוויל (L1000), מבט למזרח.

איור 6. שכבה V, הקנקן ברצפה 1000, מבט למזרח.

מבנה מלבני. בריבוע 6, מדרום ללוקוסים 1000 ו־1016 נמצאו שני קירות מקבילים של חלק ממבנה מלבני. קיר 13, הצפוני מבין השניים, נבנה מנדבך אחד של אבני גוויל גדולות (0.40 × 0.45 מ׳; 0.5 מ׳ רוחב; איור 8). כ־4 מ׳ מדרום לקיר 13 נחשפו חלקים של קיר מקביל (W19) שחלקים ממנו נסחפו ורק חלקו שרד. בתוך המבנה (L1019) נמצאו רצפת עפר כבוש וכמה אבנים שטוחות, ששימשו ככל הנראה בסיסי אבן לעמודי עץ. מצפון למבנה נמצאה רצפת עפר מעורב בגיר כתות (L1018) שניגשה לקיר 13 מצפון (איור 9). מבנים דומים שלהם עמודים נמצאו גם בעין אסור שטחים B ו־H (Yannai 2006: Pls. 2.10; 3.4) ובאתרים אחרים בארץ, כגון תל פרעה צפון (de Vaux and Stéve 1948: Pls. 9–12) וקריית אתא (Golani 2003: Pls. 2.15; 2.23). רצפת העפר בלוקוס 1019 נמוכה בכ־0.4 מ׳ מתחתית יסוד האבן של קיר 13.

מבנה מעוין. כ־60 מ׳ מדרום למבנה המלבני נחפר ריבוע שהורחב לשטח של כ־10 × 10 מ׳, ונחשף בו

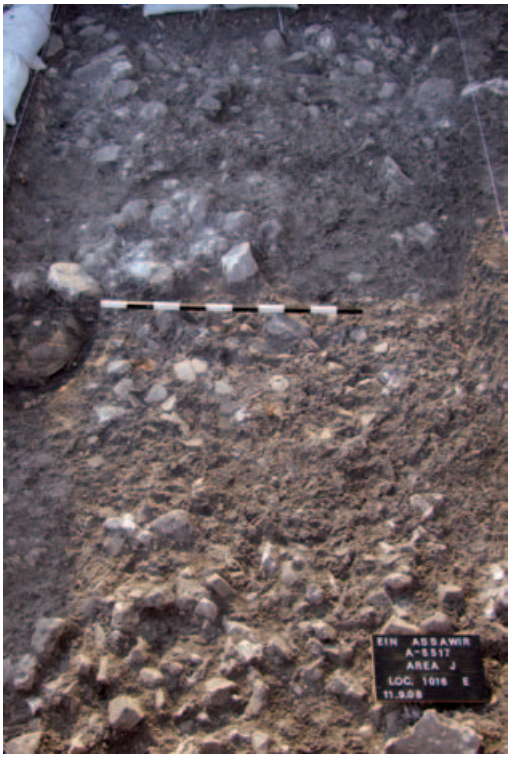

איור 7. שכבה V, רצפה 1016, מבט למזרח.

איור 8. שכבה V, לוקוס 1019 מדרום לקיר 13, מבט למזרח.

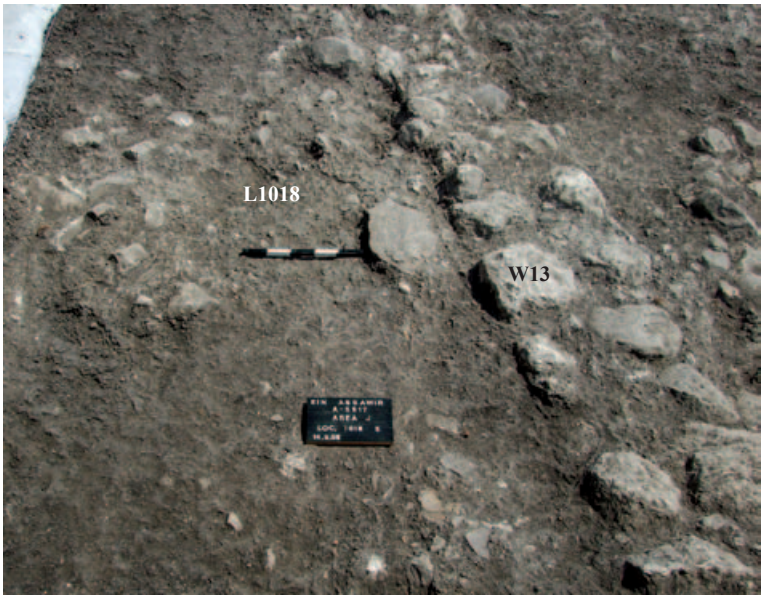

איור 9. שכבה V, לוקוס 1018 מצפון לקיר 13, מבט למזרח.

מבנה דמוי מעוין, כמעט שלם (תכנית 2 ; איור 10). למבנה שני חדרי רוחב, המופרדים זה מזה בקיר (W12): חדר דרומי (L1031 ; כ־3.1 × 6.3 מ׳) וחדר צפוני (L1032 ; כ־6.3 × 2.5 מ׳). הקירות החיצוניים (W14 ממזרח, W15 מדרום W16 ממערב ו־W18 מצפון) והפנימיים (W12 ו־W20) של המבנה (0.9 מ׳ רוחב) נבנו מאבני גוויל שטוחות, גדולות (עד 0.5 מ׳), וביניהן אבנים קטנות ועפר. פני הקירות מיושרים למשעי, ונראה שהנחת האבנים וסיתותן הסופי נעשו בהקפדה רבה. שתי הפינות הדרומיות

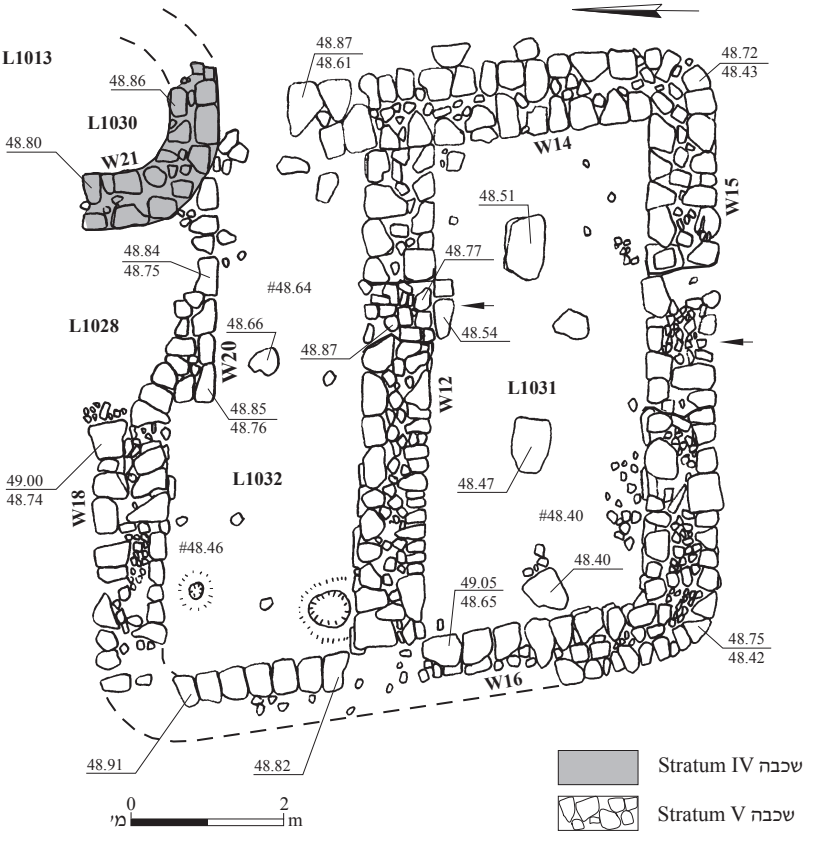

תכנית 2. המבנה המעוין משכבה V, והמבנה העגול משכבה IV.

איור 10. שכבה V, הכניסה למבנה המעוין בקיר 15, המעבר המדורג בקיר 12 וסף האבן (W20) מאחור, מבט לצפון.

נמצאו שלמות באתרן. בפן הפנימי הפינות מרובעות, ובפן החיצון הן מעוגלות (איורים 11, 12). שיטת בנייה של פינות מעוגלות מבחוץ ומרובעות מבפנים הובחנה גם בעין אסור שטחים B ו־D (Yannai 2006: Plans 2.11; 3.1) ובאתרים אחרים מתקופת הב״ק 1ב׳ (Golani 1999:124–129). הקיר הצפוני של המבנה (W18) נשתמר בחלקו: חלקו המערבי נמצא במצב השתמרות טוב, וחלקו המזרחי נפגע מהמבנה העגול של שכבה IV (ר׳ להלן). החיבור של הקיר המערבי (W16) לקיר הצפוני (W18) נסחף בחלקו. לפי האבנים ששרדו, קיר 18 וקיר 16 היו מחוברים בפינה עגולה, כמו הפינות האחרות במבנה. בחדר הדרומי (L1031) נמצאה רצפת עפר שמעורב בה גיר כתות, ומעליה שתי אבנים שטוחות, גדולות (0.8 × 0.6 מ׳ כל אחת; איור 11). האבנים הונחו במרכז החדר, ונראה

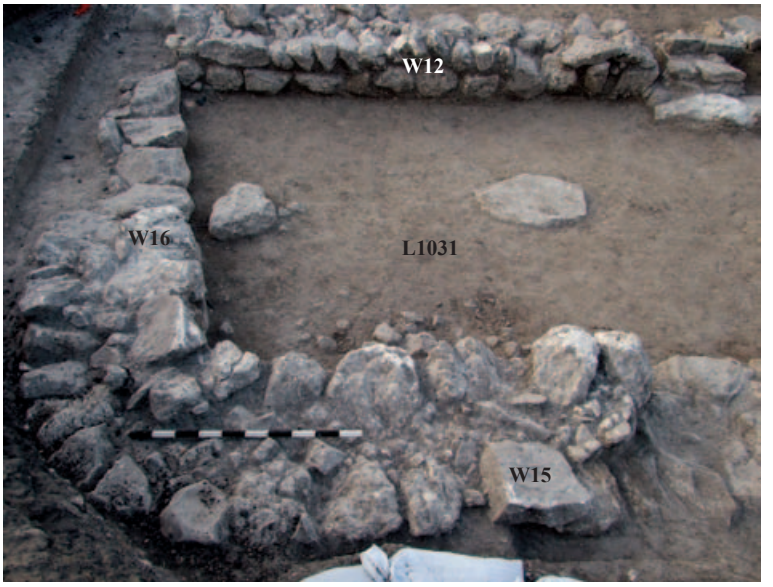

איור 11. שכבה V, פינה עגולה מבחוץ ומרובעת מבפנים במפגש קירות 15 ו־16, מבט לצפון־מזרח.

איור 12. שכבה V, פינה עגולה מבחוץ ומרובעת מבפנים במפגש קירות 14 ו־15, מבט לצפון־מערב.

כי היו בסיסים לעמודי עץ. מלבד בסיסי העמודים שולבו ברצפת החדר כמה אבנים שטוחות וכמה מקבצי אבנים קטנות. רצפת החדר הצפוני (L1032) נעשתה גם היא מעפר מעורב בגיר כתות, והייתה במפלס הגבוה ב־0.24 מ׳ מרצפת החדר הדרומי (איור 13). על רצפת העפר של החדר הצפוני נתגלו כלי חרס מרוסקים באתרם (איורים 14, 15). בקיר 15, כמטר אחד מזרחית למרכז הקיר, נקבע פתח (1.48 מ׳ רוחב). אפשר לשחזר את מקום הפתח לפי מקבץ אבני הסף השטוחות ולפי הרווחים שנמצאו משני צדי הסף והקירות. רווחים אלה מלמדים שמזוזות הפתח היו מעץ (איור 16). הפתח בין החדר הדרומי (L1031) לצפוני (L1032) היה בקיר 12 (כ־0.6 מ׳ רוחב), והוא נבנה משתי מדרגות של אבני גוויל שטוחות (איור 17). המדרגה התחתונה חרגה מקו הבנייה הדרומי של קיר 12 לתוך החדר הדרומי (L1031). הפתח בקיר 12 לא נקבע בציר המרכזי של המבנה, ולכן המעבר בין החדרים לא היה במרכז אלא כמטר אחד ממזרח לציר המרכזי של המבנה, בדומה לפתח בקיר 15.

בחלק הצפוני של החדר הצפוני (L1032), צמוד לקיר 18, נמצאה שורה של אבנים שטוחות (W20) שחלקן העליון הוחלק בקפדנות. קיר 20 שונה מיתר קירות המבנה, ולפי צורתו ועוביו הוא לא נועד להיות מסד של אבן לקיר לבנים, אלא סף הבנוי מאבנים שטוחות שהונחו במפלס הרצפה

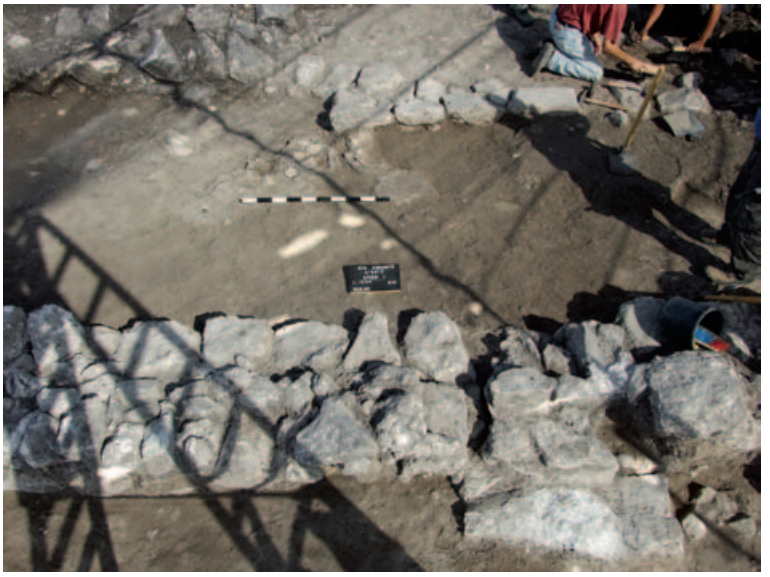

איור 13. שכבה V, רצפה 1032, מבט לצפון.

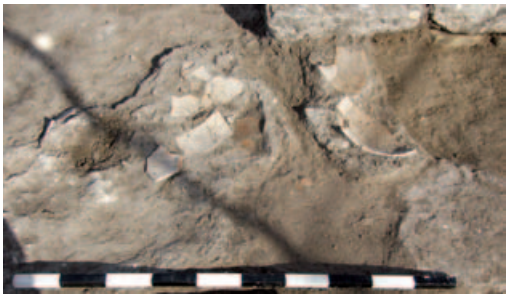

איור 14. שכבה V, כלים מרוסקים על רצפה 1032, מבט לצפון־מערב.

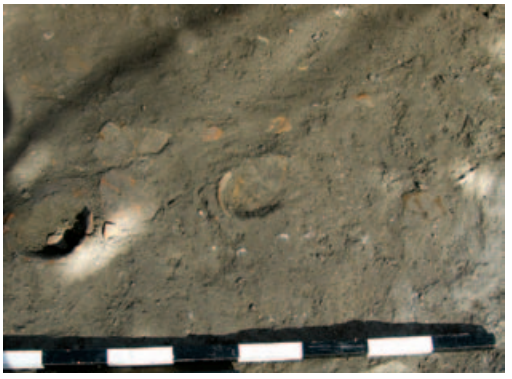

איור 15. שכבה V, כלים מרוסקים על רצפה 1032, מבט לצפון־מזרח.

איור 16. שכבה V, הפתח הדרומי בקיר 15, אבני הסף ומקום מזוזות העץ, מבט לדרום.

איור 17. שכבה V, המדרגות בקיר 12 העולות מחדר 1031 לחדר 1032, מבט לצפון.

בלוקוס 1032. מרכזו של קיר 20 נמצא בדיוק מול הפתחים בקירות 12 ו־15, ונראה שהיה סף של פתח רחב בציר של הפתחים האחרים במבנה. צדו המערבי מחובר לקיר 18; צדו המזרחי נהרס מקיר 21 משכבה IV (איור 18).

לא נמצאו עדויות אדריכליות או סטרטיגרפיות להפרדה בין הקצה המזרחי של קיר 18 לקיר 20. לפי צורת הנחת האבנים של קיר 20, וצדו המזרחי של קיר 18, הם נבנו יחד. מפלס תחתית האבנים של קיר 18 (48.74 מ׳ מעל פני הים) זהה לזה של תחתית האבנים של קיר 20 (48.75 מ׳ מעל פני הים), ולכן נראה כי קיר 20 נבנה עם המבנה המעוין. הגדרתו של קיר 20 כסף של פתח יכול להתבסס גם על מיקומם

איור 18. שכבה V, סף האבנים (W20) ממזרח לקיר 18 וממערב לקיר 21, מבט לצפון.

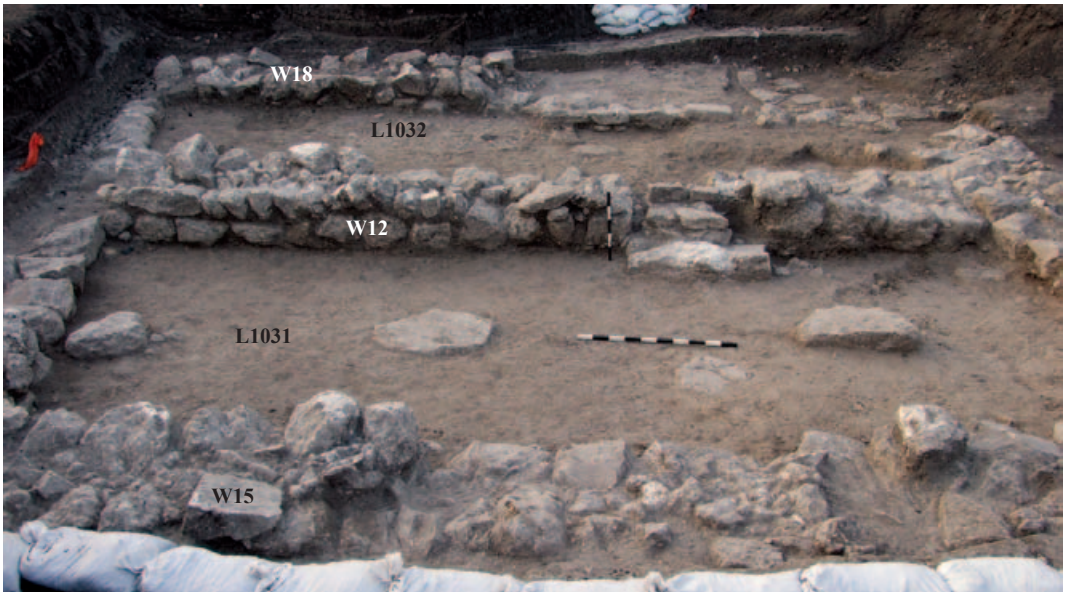

איור 19. שכבה V, המעבר הראשי במבנה המעוין, מבט לצפון.

איור 20. שכבה IV, לוקוס 1030 וקיר 21, מבט לצפון.

וכיוונם של הפתחים בקירות 12 ו־15. הפתחים בשני הקירות, המרכזי (W12) והדרומי (W15), נמצאים בקו ישר ובסטייה של מטר אחד מזרחה ממרכז הבניין. גם שני בסיסי העמודים בלוקוס 1031 אינם בציר המרכזי של הבניין (איור 19) אלא כמטר אחד ממזרח לו. מרכזו של סף האבן (W20) נמצא בקו ישר עם מרכז הפתחים בקירות 12 ו־15 ובין שני בסיסי העמודים. סף האבן (קיר 20) הונח בדיוק במקביל לקווי הבנייה של קירות 12 ו־18, ונראה כחלק אינטגרלי ממכלול הקירות של המבנה המעוין. קיר 20 שימש סף צפוני של המעבר מהחדר הצפוני (לוקוס 1032) לשטח שמצפון לבניין. לפי רוחבו של הסף, הכניסה הראשית הייתה מצפון (מכיוון מרכז היישוב).

שכבה IV (תקופת הברונזה הקדומה 1ב׳)
בשכבה IV נתגלה מבנה עגול (L1030) הנתחם בקיר 21 (תכנית 2; איור 20). קיר 21 חותך את החלק הצפוני־המזרחי של המבנה המעוין משכבה V ופוגע בו. המבנה העגול (L1030) דומה למבנה העגול בלוקוס 1027 משכבה V. מבנים עגולים דומים נמצאו גם בעין אסור שטח B (Yannai 2006:48; Pl. 2.12; Fig. 2.47) ובשטח I (ר׳ ינאי, כרך זה), ובשכבות מתקופת הברונזה הקדומה 1ב׳ באתרים רבים בארץ (Golani and Yannai, forthcoming).

שכבה III (תקופת הברונזה הקדומה 1ב׳)
מעל המבנה העגול משכבה IV (L1030), נמצאה שכבה עבה של חרסים מתקופת הב״ק 1ב׳ (L1013; תכניות 2, 3). החרסים נשתמרו במצב מצוין, ללא סימני שחיקה, עדות לכך שהם לא נסחפו לשטח, אלא נזרקו בערמה משכבת יישוב סמוכה. ההפרדה הסטרטיגרפית נעשתה משום ששכבה זו נוצרה בשטח לאחר שהמבנה העגול משכבה IV יצא משימוש, ולפני שהשטח כולו התכסה בסחף נקי מממצא. מעל שכבה III נמצאה שכבת קרקע (0.5 מ׳ עובי) מעורבת בכמות גדולה של שבבי

איור 21. שכבה II, קיר 10 מעל שכבת הסחף משכבה III, וקירות 12 ו־14 משכבה V, מבט למזרח.

איור 22. קיר 10 משכבה II מעל שכבת הסחף משכבה III, מבט למזרח.

אבן וחלוקים, ללא ממצאים ארכיאולוגיים (איור 21); שכבת קרקע זו, שהצטברה על שרידי שכבה III במהלך זמן רב, לא קיבלה מספר. העדרם של ממצאים ארכיאולוגיים מלמד שהסחף לא הגיע מהתל או מהיישוב הפרוטו־היסטורי שלרגליו. לפי

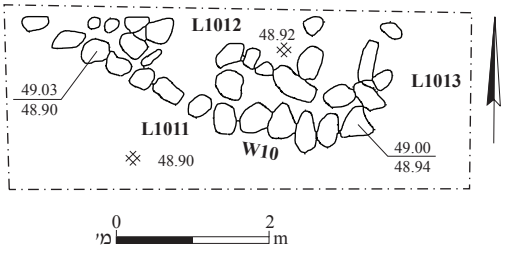

תכנית 3. שרידי הקיר משכבה II.

חלוקי הנחל ושבבי האבנים השחוקות שנמצאו בקרקע, סביר להניח כי היא נסחפה לשטח מנחל עירון, העובר כ־100 מ׳ מדרום לשטח J.

שכבה II (תקופת הברונזה הביניימית)

מעל שכבת הקרקע שכיסתה את שכבה III נמצא קיר (W10; תכנית 3; איורים 21, 22), שנבנה מאבני גוויל ומחלוקים שהונחו בקו מעט מעוגל. צדו הדרומי השתמר בשלמותו, ואת צדו הצפוני לא היה אפשר להגדיר בדיוק. מדרום לקיר 10 (L1011) נמצאה רצפת עפר מהודק ועליה חרסים. החרסים שנתגלו היו שברי גוף מתקופת הברונזה הביניימית (לא צוירו).

הממצאים

נמצאו שברים של כלי חרס וכלי אבן מתרבות ואדי רבה ומתקופת הב״ק 1ב׳; וכן שלושה להבי צור כנעניים שתאריכם אינו ברור (לא צוירו). החרסים מתרבות ואדי רבה נמצאו שחוקים מאוד. קצותיהם מעוגלים, פני החרס שחוקים ולא היה אפשר לזהות בהם חיפוי או מרוק, שהם מאפיינים חשובים של הקרמיקה מתרבות זו (Garfinkel 1999:105). לכן, בחרתי להציג בדוח רק ארבעה שברים טיפוסיים מתרבות ואדי רבה (איור 23) ולא לפתח דיון בממצא מתרבות זו.

תקופת הברונזה הקדומה 1ב׳

כלי החרס

הקרמיקה מתקופת הב״ק 1ב׳ נמצאה ברובה באתרה (שכבות IV–V). קרמיקה זו מוכרת היטב מתשע עונות החפירה הקודמות באתר, ולכן רוב ההקבלות שיוצגו הן משטחים שנחפרו בעבר בעין אסור, בעיקר משכבה II בשטח B ובשכבות מקבילות בשטחים D, G, H ו־I. מחוץ לעין אסור נמצאו הקבלות בשטח J־4 במגידו (Joffe 2000), בקריית אתא (Golani 2003), בתל קשיש (Zuckerman 2003) ובעין שדוד (Braun 1985). ההקבלות מוצגות בטבלות המפרט.

קערות (איור 24:1–6).— לקערה מס׳ 1 מתאר פתוח מאוד שאינו אופייני למכלולי התקופה. דופן הקערה דקה, שפתה חתוכה וגימורה חד. הקערה עוצבה על מכשיר מסתובב. יש לה שתי הקבלות בעין אסור שטח G ובעין שדוד. לקערה מס׳ 2 דופן ישרה ושפה מקופלת לחוץ. החלק החיצון של הקיפול מעוטר בעיטור דמוי חבל. עיטורים דומים נפוצים בשכבות מהשלב הקדום של תקופת הב״ק 1, המקבילות לעין אסור שכבה III. לקערה מס׳ 3 מתאר כמעט סגור, הדופן עבה, השפה מעט מעובה והגימור עגול. לקערה הקבלות בכל שכבה מתקופה זו. קערה מס׳ 4 נדירה מאוד, וצורתה קשה לשחזור. דופן הקערה דקה, שפתה מעוגלת כלפי

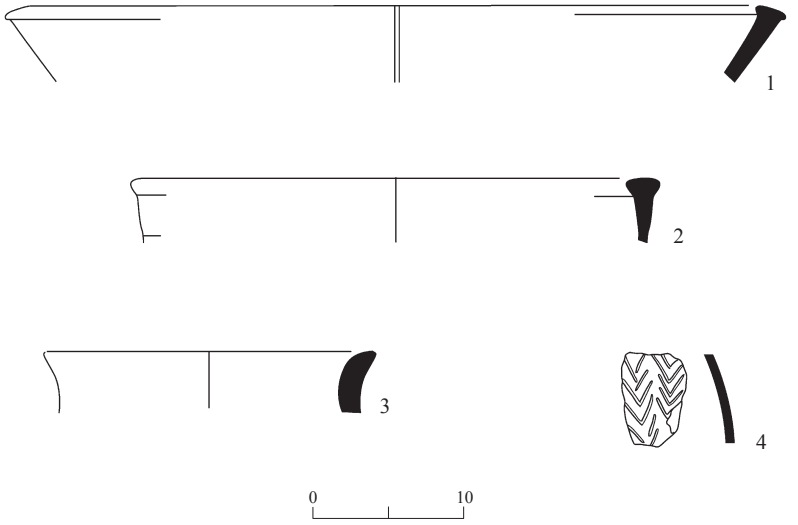

איור 23. כלי חרס מתרבות ואדי רבה.

מס׳	הכלי	לוקוס	סל	תיאור
1	קדרה	1001	10003	טין ורוד בהיר, כמעט לבן, ליבה אפורה בהירה, חסמים שחורים ואדומים
2	קדרה	1024	10096	טין לבן, ליבה אפורה, חסמים שחורים ואדומים
3	קנקן	1024	10096	טין ורוד בהיר, ליבה אפורה בהירה, חסמים שחורים
4	קנקן	1001	10103	טין אפור, ליבה אפורה, חסמים שחורים קטנטנים

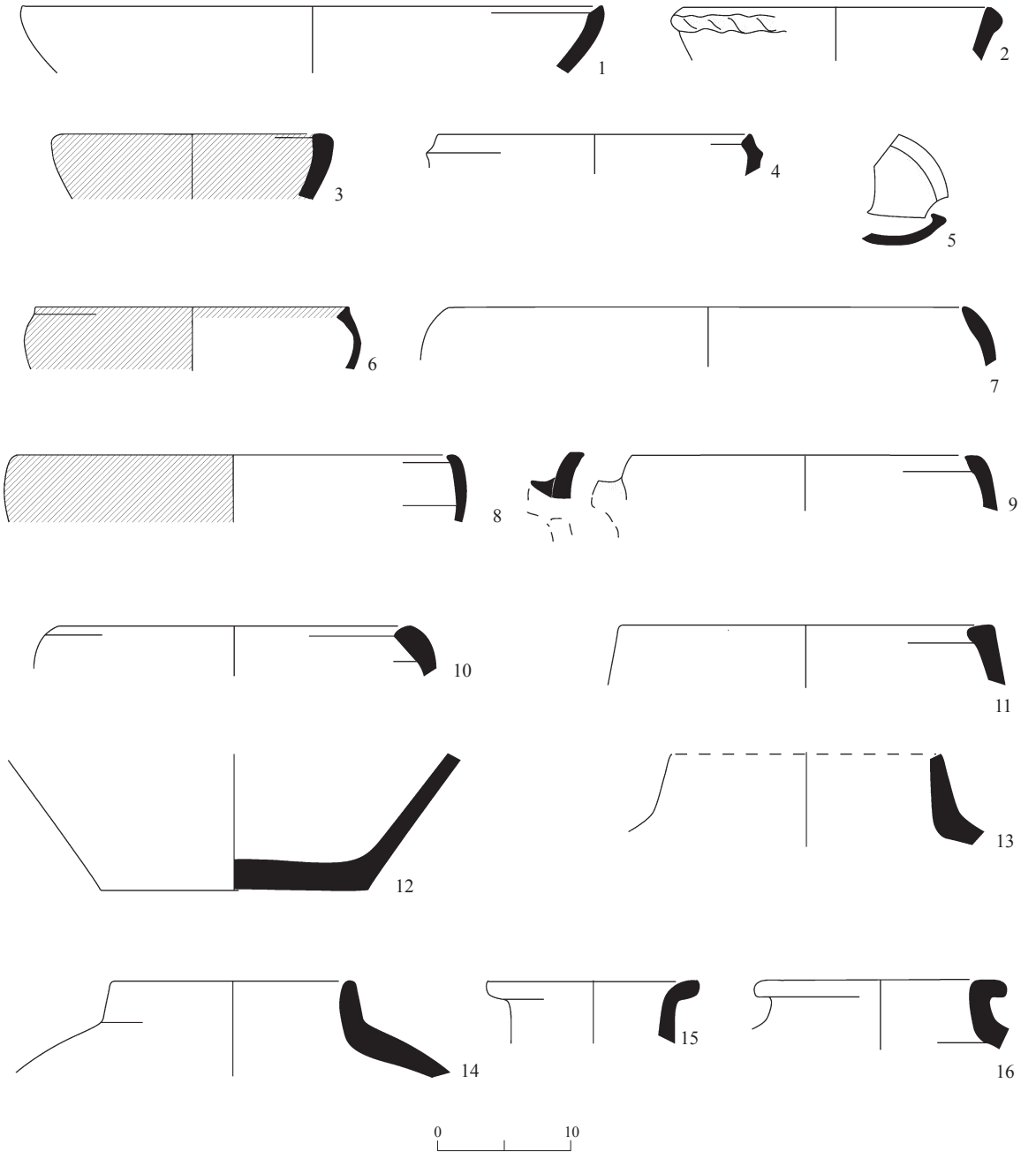

איור 24. קערות, קדרות ופיטסים מתקופת הב״ק 1ב׳.

◂ איור 24

מס׳	הכלי	לוקוס	שכבה	סל	תיאור	הקבלות
1	קערה	1019	V	10052	טין ורוד, ליבה אפורה, חסמים לבנים ואפורים	עין אסור: Yannai 2006: Fig. 4.52:20 עין שדוד: Braun 1985: Fig. 16:2
2	קערה	1031	V	10140/2	טין ורוד בהיר, ליבה ורודה בהירה, חסמים לבנים ואפורים	עין אסור: Yannai 2006: Fig. 71:2–4.4
3	קערה	1023	V	10166/1	טין אפור, ליבה אפורה, חיפוי סגול כהה, מרוק	עין אסור: Yannai 2006: Fig. 4.52:1 עין שדוד: Braun 1985: Fig. 15:4 קריית אתא: Golani 2003: Fig. 4.1:12 מגידו: Joffe 2000: Fig. 8.3:10 תל קשיש: Zuckerman 2003: Fig. 7:8
4	קערה	1031	V	10124	טין ורוד־לבן, ליבה ורודה, חסמים אפורים קטנים	עין אסור: Yannai 2006: Fig. 4.66:7
5	קערה	1001	II–V	10003	טין כתום, ליבה כתומה, חסמים לבנים ואדומים	עין אסור: Yannai 2006: Fig. 4.53 עין שדוד: Braun 1985: Fig. 16:5–12 קריית אתא: Golani 2003: Fig. 4.1:15–19 מגידו: Joffe 2000: Fig. 8.4:12, 14 תל קשיש: Zuckerman 2003: Fig. 7:9, 10
6	קערה	1028	V	10128	טין ורוד בהיר, ליבה צהובה בהירה, חסמים שחורים, חיפוי אדום, מרוק	
7	קדרה	1022	V	10121	טין כתום/ורוד, ליבה אפורה בהירה, חסמים אפורים קטנים	קריית אתא: Golani 2003: Fig. 4.3:6, 10
8	קדרה	1031	V	10124	טין ורוד בהיר, ליבה כתומה בהירה, חסמים אפורים, חיפוי אדום	עין אסור: Yannai 2006: Figs. 4.52:18; 4.53:6; 4.67:13
9	קדרה	1002	II–V	10029	טין צהבהב, ליבה אפורה, חסמים אפורים גדולים	עין אסור: Yannai 2006: Fig. 4.54:11
10	קדרה	1028	V	10137	טין ורוד בהיר, כמעט לבן, חסמים אפורים ואדומים	עין אסור: Yannai 2006: Fig. 4.54:6 עין שדוד: Braun 1985: Fig. 14:4
11	קדרה	1019	V	10062	טין ורוד כהה, ליבה כתומה כהה, חסמים לבנים ומיקה	עין שדוד: Braun 1985: Fig. 22:10, 11 תל קשיש: Zuckerman 2005: Fig. 2:2
12	בסיס	1021	V	10119	טין חום, ליבה אפורה כהה, חסמים לבנים ואפורים	

◀ **איור 24** (המשך)

מס׳	הכלי	לוקוס	שכבה	סל	תיאור	הקבלות
13	פיטס	1016	V	10087	טין כתום, ליבה אפורה, חסמים אפורים, לבנים ואדומים	עין אסור: Yannai 2006: Figs. 4.59:9,10; 4.73:1 עין שדוד: Braun 1985: Fig. 23:9 תל קשיש: Zuckerman 2003: Figs. 2:8; 6:13; 9:14
14	פיטס	1011	V	10024	טין כתום, ליבה אפורה, חסמים לבנים ואפורים	עין אסור: Yannai 2006: Figs. 4.59:4; 4.62:7 תל קשיש: Zuckerman 2003: Fig. 9:13
15	פיטס	1015	V	10081	טין ורוד כהה, ליבה אפורה בהירה, חסמים לבנים ואדומים	Golani 2003: Fig. 4.8:6, 7
16	פיטס	1022	V	10121	טין ורוד, ליבה אפורה בהירה, חסמים אפורים ואדומים	עין אסור: Yannai 2006: Figs. 4.62:10; 4.76:10 מגידו: Joffe 2000: Fig. 8.4:20

פנים, הגימור מרובע ועל הצד החיצון של השפה יש רכס משולש. לשבר מס׳ 5 לא נמצאו הקבלות, ויכול להיות ששייך לכלי שלא נמצא באתרו. קערה מס׳ 6 שייכת לקבוצת קערות הנפוצות במכלולים מעין אסור, ממגידו, מקריית אתא, מתל קשיש ומעין שדוד.

קדרות (איור 24:7–11).— לקדרות מס׳ 7–9 דופן דקה. חלקן העליון מעוגל לפנים, השפה מעוגלת מעט והגימור חד. קדרות מטיפוס זה נעשו במתאר פתוח, והשפה המעוגלת מחזקת את החלק העליון של הכלי ומאפשרת ליצור כלי פתוח בקוטר גדול. לקדרה מס׳ 9 הוספה זרבובית קצרה. קדרה מס׳ 10 היא טיפוס עבה יותר של קדרות מס׳ 7–9. לקדרה מס׳ 11 דופן עבה, שפה מעובה מפנים וגימור שטוח. בלוקוס 1021 נמצא בסיס של קנקן גדול או פיטס (מס׳ 12) שחלקו העליון נחתך והותאם לשימוש מחודש כקדרה או כאגן.

פיטסים (איור 24:13–16).— פיטסים דומים לכלים מס׳ 13 ו־14 נמצאו במדרון המזרחי של תל מגידו (Engberg and Shipton 1934; Loud 1948; Braun 2013). הפיטסים הם מאפיין מובהק בקדרות התקופה, מאזור מגל בדרום לשולי הגליל התחתון בצפון. חלקו התחתון של גוף הפיטס ישר, והעליון מעוגל. לשפת הפיטס קוטר קטן; היא ישרה או קמורה, גימורה מרובע, מעוגל או מחורץ, והיא מחוברת לגוף ללא צוואר. לחלק מהפיטסים עיטורים דמויי חבל במגוון צורות. פיטסים מס׳ 15 ו־16 הם מטיפוס אחר; גופם דומה לזה של פיטסים מס׳ 13 ו־14, אך יש להם צוואר גלילי צר ושפה מעוגלת לחוץ. לפיטס מס׳ 15 לא נמצאו הקבלות מתקופת הב״ק 1, ואפשר שהוא מתקופת הב״ק 2.

קנקני פערור (איור 25:1–11).— שפות פערור מאפיינות כלים שלהם דופן עבה (מס׳ 1–6) או דקה (מס׳ 7–11). חלק מהשפות מעובות (מס׳ 1–4, 8–10). חלק מהכלים נעשו במתאר מעט פתוח (מס׳ 7, 9) ואחדים מעוגלים כלפי מטה (מס׳ 4, 11). לקנקנים בעלי שפות פערור נמצאו הקבלות בכל האתרים מתקופה זו בארץ.

קנקנים (איור 25:12–18).— לכלים שפה ישרה, נטויה מעט לחוץ או זקופה, וגימורה חד; לחלק מהקנקנים שפה חדה. הכלים יוצרו במגוון גדלים, קוטר השפה מותאם לממדי הקנקנים: שברי שפות בקוטר גדול (מס׳ 12–15) הם של קנקנים, ושברי שפות בקוטר קטן, יכולים להיות של קנקניות ואף של פכים וקומקומים. הגימור של השפות מוקפד, נקי משאריות ייצור ומוחלק היטב. רוב הכלים שלהם שפות מעין אלה מחופים אדום, ונראה שהם שימשו כלי נוי בקברים ובמגורים.

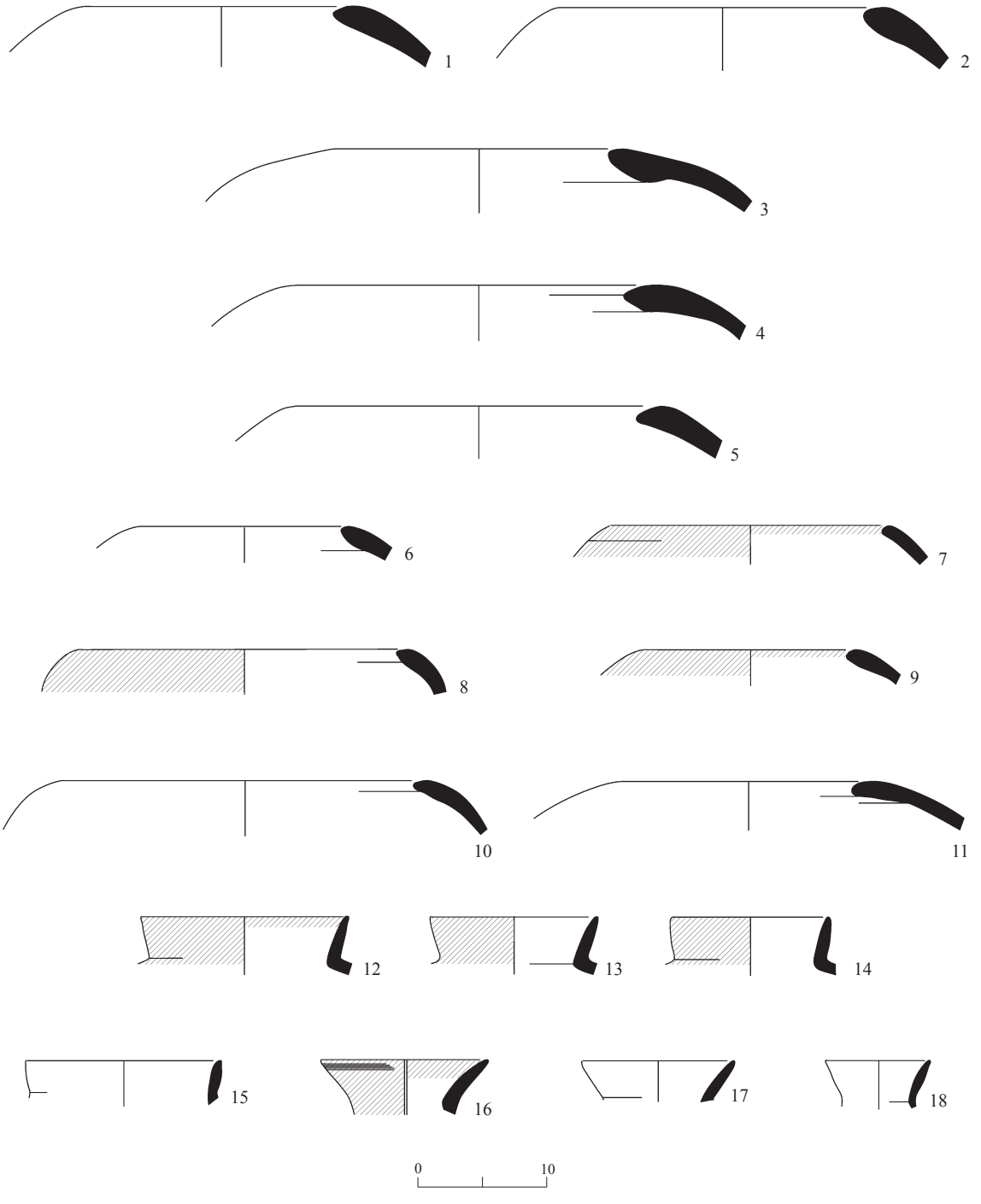

איור 25. פערורים וקנקנים מתקופת הב״ק 1ב׳.

◂ איור 25

מס׳	הכלי	לוקוס	שכבה	סל	תיאור	הקבלות
1	קנקן פערור	1031	V	10136	טין ורוד כהה, ליבה אפורה, חסמים לבנים	עין אסור: Yannai 2006: Fig. 4.56:1, 3 עין שדוד: Braun 1985: Fig. 21:10 תל קשיש: Zuckerman 2003: Fig. 8:18
2	קנקן פערור	1030	V	10134	טין אפור, ליבה אפורה, חסמים לבנים וכתומים	מגידו: Joffe 2000: Fig. 8.4:2, 4
3	קנקן פערור	1015	V	10067/1	טין כתום כהה, ליבה אפורה כהה, חסמים לבנים	עין אסור: Yannai 2006: Fig. 4.62:15 מגידו: Joffe 2000: Fig. 8.4:10 תל קשיש: Zuckerman 2005: Fig. 8:21
4	קנקן פערור	1013		10125	טין ורוד כהה, ליבה ורודה כהה, חסמים לבנים	עין אסור: Yannai 2006: Fig. 4.56:4 תל קשיש: Zuckerman 2005: Fig. 5:3
5	קנקן פערור	1017		10038	טין כתום/אפור, ליבה אפורה כהה, חסמים כתומים	קריית אתא: Golani 2003: Fig. 4.6:1
6	קנקן פערור	1031	V	10136	טין ורוד כהה, ליבה אפורה כהה, חסמים לבנים ומיקה	
7	קנקן פערור	1015	V	10067/2	טין ורוד בהיר, ליבה ורודה בהירה, חסמים שחורים, חיפוי אדום, מרוק	קריית אתא: Golani 2003: Fig. 4.7:13
8	קנקן פערור	1028	V	10120	טין אפור, ליבה אפורה, חסמים שחורים, חיפוי אדום, מרוק	קריית אתא: Golani 2003: Fig. 4.5:7
9	קנקן פערור	1028	V	10137	טין כתום, ליבה כתומה, חסמים אפורים ולבנים, חיפוי אדום	עין שדוד: Braun 1985: Fig. 21:11
10	קנקן פערור	1002	II–V	10029	טין ורוד כהה, ליבה כתומה, חסמים לבנים ואדומים	עין אסור: Yannai 2006: Fig. 4.62:14 תל קשיש: Zuckerman 2003: Fig. 11:7
11	קנקן פערור	1019	V	10062/3	טין כתום כהה, ליבה אפורה, חסמים אפורים ולבנים	עין אסור: Yannai 2006: Figs. 4.56:12; 4.74:11 עין שדוד: Braun 1985: Fig. 21:12 קריית אתא: Golani 2003: Figs. 4.5:8; 4.7:2 תל קשיש: Zuckerman 2003: Fig. 2:4
12	קנקן	1031	V	10141	טין כתום, ליבה כתומה, חסמים אדומים ואפורים, חיפוי אדום	עין אסור: Yannai 2006: Figs. 4.47:3–5; 4.58:1–6 עין שדוד: Braun 1985: Fig. 20:1
13	קנקן	1031	V	10139	טין כתום, ליבה אפורה, חסמים אפורים ולבנים, חיפוי אדום	עין אסור: Yannai 2006: Figs. 4.47:3–5; 4.58:1–6
14	קנקן	1031	V	10140/1	טין כתום, ליבה אפורה בהירה, חסמים אפורים ולבנים, חיפוי אדום	עין אסור: Yannai 2006: Figs. 4.47:3–5; 4.58:1–6 עין שדוד: Braun 1985: Fig. 20:7

איור 25 (המשך)

מס׳	הכלי	לוקוס	שכבה	סל	תיאור	הקבלות
15	קנקן	1022	V	10121	טין כתום, ליבה אפורה בהירה, חסמים אפורים ואדומים	עין שדוד: Braun 1985: Fig. 19:16
16	קנקן	1031	V	10031/1	טין ורוד בהיר, ליבה אפורה בהירה, חסמים אפורים, חיפוי אדום	
17	קנקן	1031	V	10135	טין כתום, ליבה אפורה, חסמים לבנים ואפורים	
18	קנקן	1027	V	10109	טין ורוד בהיר, ליבה אפורה בהירה, חסמים אדומים	עין שדוד: Yannai 2006: Fig. 4.60:1, 2

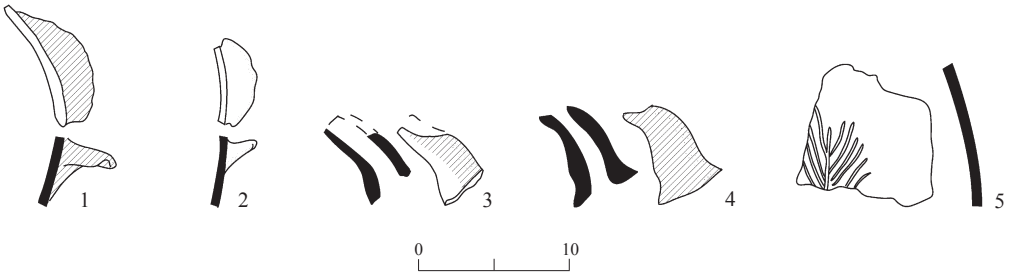

איור 26. ידיות, זרבוביות ועיטורים מתקופת הב״ק 1ב׳.

מס׳	לוקוס	שכבה	סל	טיפוס	תיאור	הקבלות
1	1028	V	10137	ידית מדף	טין כתום בהיר, ליבה אפורה בהירה, חסמים אפורים, חיפוי אדום	עין שדוד: Braun 1985: Fig. 25:2–7 עין אסור: Yannai 2006: Fig. 4.60:28, 29
2	1016	V	10087	ידית מדף	טין כתום, ליבה כתומה, חסמים אפורים ולבנים	ר׳ מס׳ 1
3	1013		10039	זרבובית	טין צהוב/לבן, ליבה אפורה בהירה, חסמים שחורים, חיפוי אדום, מרוק	עין שדוד: Braun 1985: Fig. 26:1
4	1018	V	10051	זרבובית	טין צהוב/ורוד, ליבה אפורה, חסמים שחורים ולבנים, חיפוי אדום, מרוק	עין שדוד: Braun 1985: Fig. 26:2 קריית אתא: Golani 2003: Fig. 4.8:9, 13 עין אסור: Yannai 2006: Fig. 4.60:22, 23 תל קשיש: Zuckerman 2005: Fig. 14:3
5	1019	V	10062/1	קנקן	טין ורוד, ליבה אפורה בהירה, חסמים לבנים ואפורים	עין שדוד: Braun 1985: Fig. 26:13

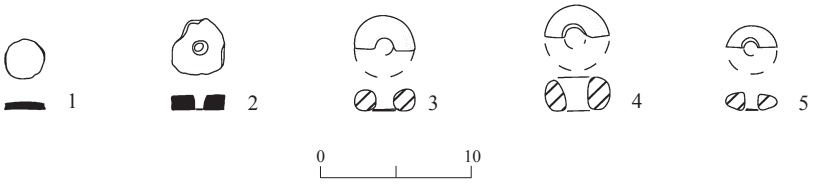

איור 27. ממצאים קטנים מחרס ומאבן.

מס׳	לוקוס	שכבה	סל	טיפוס	תיאור	הקבלות
1	1028	V	10137	פקק	טין ורוד בהיר, ליבה ורודה בהירה, חסמים אפורים	עין אסור: Yannai 2006: Fig. 7.7:1, 2
2	1019	V	10052	משקולת	טין ורוד בהיר, ליבה אפורה, חסמים לבנים	עין שדוד: Braun 1985: Fig. 26:7 עין אסור: Yannai 2006: Fig. 7.3:1, 2
3	1026	VI	10129	משקולת	אבן בזלת	עין אסור: Yannai 2006: Fig. 7.6:1–3 קריית אתא: Fantalkin 2000: Fig. 13:4–6 Golani 2003: Fig. 7.5:9–12 תל קשיש: Zuckerman 2003: Fig. 14:13
4	1006	II	10015	משקולת	אבן בזלת	ר׳ מס׳ 3
5	1008	II	10031	משקולת	אבן גיר קשה	עין אסור: Yannai 2006: Fig. 7.5:1

ידיות מדף (איור 26:1, 2).— הידיות חוברו לדופן דקה של קנקן קטן או קנקנית.

זרבוביות (איור 26:3, 4).— הזרבוביות הודבקו על כמה טיפוסים של קומקומים.

שבר גוף מעוטר (איור 26:5).— שבר גוף של פיטס מעוטר בחריתה דמוית ענף של עץ מחט. החריתה נעשתה לפני צריפת הפיטס. חריתה דומה נמצאה על דופן של פיטס מעין שדוד. חריתות אחרות נמצאו סמוך לשפות של פערורים וכלים אחרים. מקובל להניח שהן סימן היכר לקדר או למוצר.

במכלול הקרמי של תקופת הב״ק 1ב׳ יש קערות במתאר פתוח, קערות במתאר סגור, קדרות, קנקנים ושפות של כלים קטנים (קנקניות, פכים או קומקומים). מכלול הכלים משטח J דומה למכלולים שנחשפו בעין אסור שטח B, שכבה II, ובשטח D במרכז היישוב. המכלול אופייני לאתרים בתחום תפוצתה של ״תרבות עמק יזרעאל״, המשתרעת מצפון מישור החוף בדרום עד מרכז עמק יזרעאל במזרח ומורדות הגליל התחתון בצפון. לפי המכלול וההקבלות, הכלים שנמצאו בחפירה שימשו בחיי היום־יום בבתי מגורים.

חפצים קטנים מחרס ומאבן (איור 27)
נתגלו פקק מחרס משוברר בצורת עיגול (מס׳ 1) ומשקולות אחדות מחרס מחורר (מס׳ 2), מאבן בזלת (מס׳ 3, 4; ר׳ גם Yekutieli 1992:56; Shamir 1996) ומאבן גיר (מס׳ 5). חפצי אבן הגיר והבזלת דומים לחפצים שנמצאו בחפירות קודמות ברחבי הארץ.

סיכום

שטח J בעין אסור נכלל בתחום האתר, כפי ששוער בעקבות סקר פני השטח (Yannai 2006:6–8). החפירה סייעה להגדיר את אופיו של היישוב בחלק הדרומי של האתר שהיה מכוסה בבנייה לא רצופה, בדומה לבנייה בשטחים B ו־D. השרידים מלמדים כי השטח היה מכוסה במבנים גדולים, מבודדים מסביבתם, וביניהם מבנים עגולים ומשטחי רצפות נרחבים ללא בנייה. על פי הקרמיקה שנמצאה במבנים שנחשפו ובסביבתם, המבנים היו מיושבים בשלב המאוחר של תקופת הב״ק 1ב׳. תאריך זה מבוסס על ההקבלות לשכבה II בשטחים B, D, ו־G (Yannai 2006:183). במהלך החפירה לא נמצאו שברים של קערות אפורות ממשפחת הממורקים אפור. קערות כאלה נמצאו בשכבות מתקופת הב״ק 1ב׳ ושכיחותן יורדת בסוף התקופה עד שהן נעלמות מהמכלול הקרמי (Yannai 1999). העדרן משטח J עשויה לתמוך במסקנה שהיישוב בשטח זה הוא משלהי תקופת הב״ק 1ב׳. כן יש לציין כי המבנה המעוין משטח V, שנפגע בעת בניית המבנה העגול בשכבה IV, והמבנה העגול היו מכוסים בשכבה עבה של קרמיקה מתקופת הב״ק 1ב׳ (שכבה III). לפי הסטרטיגרפיה, לאחר נטישת המבנה המעוין משכבה V נמצאו באתר שני שלבי חיים לפחות. מעל שכבת החרסים משכבה III נמצאה שכבת סחף (0.4 מ׳ עובי) ועליה נבנה קיר (W10). בסחף שהצטבר לצד הקיר נמצאו חרסים מתקופת הברונזה הביניימית (שכבה II). לא נמצאו שברי שפות, והחרסים לא היו ראויים לפרסום. מעל שכבות הברונזה הביניימית נמצאה שכבת סחף עליונה (שכבה I) שהצטברה בשטח לאחר נטישת האתר.

המבנה המעוין משכבה V הוא בן זמנם של המבנים שנמצאו בעין אסור שכבה II. מבנה מרובע, שלו שורת פתחים בטור אחד, כמו המבנה המעוין בשטח J, נחשף בשטח D (Yannai 2006: Pl. 3.1). לשני המבנים הללו תכנית כמעט זהה, ובה מעבר ישר בין שני פתחי האולמות. שני המבנים שימשו למגורים, ואפשר להגדירם ייחודיים לעין אסור בתקופת הב״ק 1ב׳. תכניתם של שני המבנים שונה בתכלית מזו של מבני המגורים האחרים שנחשפו מתקופה זו בעין אסור, בקריית אתא, בעין שדוד ובאתרים אחרים שבהם נחשפו שכבות בנות התקופה. שני המבנים מנותקים מסביבתם. החפצים שנמצאו בשני המבנים נמצאו גם במבנים אחרים, ואין בהם כדי לייחדם.

הערה

[1] את החפירה ניהל המחבר, והשתתפו בה אלה ירושביץ (עוזרת ומנהלת שטח), שלמה יעקב־ג׳ם (מנהלה), ורד אשד (עוזרת למנהל החפירה) רועי לירן (מדידות) ואורן אקרמן (גאומורפולוגיה). את צילומי השטח צילם המחבר. עוד השתתפו אולגה שור (רפאות), אירנה לידסקי (ציור ממצאים) ונטליה זק (סרטוט).

הפניות

זרטל א׳, עורך. 2003. החפירות בתל אסוויר – דו״ח מוקדם על שתי עונות החפירה הראשונות 1002–2002. חיפה.

Engberg R.M. and Shipton G.M. 1934. *Notes on the Chalcolithic and Early Bronze Age Pottery of Megiddo* (SAOC 10). Chicago.

Fantalkin A. 2000. A Salvage Excavation at an Early Bronze Age Settlement on Ha-Shophtim Street, Qiryat ’Ata. *Tel Aviv* 27:28–56.

Garfinkel Y. 1999. *Neolithic and Chalcolithic Pottery of the Southern Levant* (Qedem 39). Jerusalem.

ינאי א׳ כרך זה. שרידים מתרבות ואדי רבה ומתקופת הברונזה הקדומה 1א׳–ב׳ בשטח I בעין אסור (עין אסאוויר).

Braun E. 1985. *En Shadud: Salvage Excavations at a Farming Community in the Jezreel Valley, Israel* (BAR Int. S. 249). Oxford.

Braun E. 2013. *Early Megiddo on the East Slope (the “Megiddo Stages”): A Report on the Early Occupation of the East Slope of Megiddo; Results of the Oriental Institute’s Excavations, 1925–1933* (OIP CXXXIX). Chicago.

Golani A. 1999. New Perspectives on Domestic Architecture and the Initial Stages of Urbanization in Canaan. *Levant* 31:123–133.

Golani A. 2003. *Salvage Excavations at the Early Bronze Age Site of Qiryat Ata* (IAA Reports 18). Jerusalem.

Golani A. and Yannai E. Forthcoming. Circular Structures of the Late Early Bronze I and the Urbanization Process in the Southern Levant. *PEQ*.

Joffe A. H. 2000. The Early Bronze Age Pottery from Area J. In I. Finkelstein, D. Ussishkin and B. Halpern eds. *Megiddo* III, 1: *The 1992–1996 Seasons* (Tel Aviv University, Institute of Archaeology Monograph Series 18). Tel Aviv. Pp. 161–185.

Loud G. 1948. *Megiddo* II: *Seasons of 1935–39* (OIP LXII) (2 vols.). Chicago.

Shamir O. 1996. A Spindle Whorl. In E. Braun. Salvage Excavations at the Early Bronze Age Site of Me‘ona: Final Report. *‘Atiqot* 28:22.

Vaux R. de and Stève A.-M. 1948. La seconde campagne de fouilles à Tell el-Far‘ah, près Naplouse. *RB* 55:544–580.

Yannai E. 1999. New Typological and Technological Aspects of Grey Burnished Bowls in Light of the Excavation at ‘Ain Assawir. *Tel Aviv* 26:208–224.

Yannai E. 2002. Imported Finds from the ‘Ein Assawir Tombs (Israel) and Their Significance in Understanding the Chronological Synchronization between Israel, Egypt, and Eastern Anatolia. In E.C.M. van den Brink and T.E. Levy eds. *Egypt and the Levant: Interrelations from the 4th through the Early 3rd Millennium BCE.* London–New York. Pp. 334–345.

Yannai E. 2006. *‘En Esur (‘Ein Asawir)* I: *Excavations at a Protohistoric Site in the Coastal Plain, Israel* (IAA Reports 31). Jerusalem.

Yekutieli Y. 1992. *The Early Bronze Age IA of Southwestern Canaan: Settlement, Economy and Society*. M.A. thesis. Tel Aviv University. Tel Aviv (Hebrew).

Zuckerman S. 2003. Tel Qashish in the Early Bronze Age I. In A. Ben-Tor., R. Bonfil and S. Zuckerman. *Tel Qashish: A Village in the Jezreel Valley; Final Report of the Archaeological Excavations (1978–1987)* (Qedem Reports 5). Jerusalem. Pp. 178–182.

REMAINS OF THE WADI RABAH CULTURE, EARLY BRONZE AGE IB AND THE INTERMEDIATE BRONZE AGE AT 'EN ESUR ('EIN ASSAWIR), AREA J

ELI YANNAI

(PP. 23*–43*)

In September 2008, an excavation was conducted at 'En Esur ('Ein Asawir), approximately 300 m southeast of Barqai Junction (map ref. 202277–353/70937–555), prior to the instal-lation of a drainage pipeline and underwritten by the Sharon Drainage Authority.

Nine areas (Fig. 1) had previously been excavated at the site and the current area was the tenth. The earliest stratum exposed at the site is from Pottery Neolithic A (Jericho IX culture) and the uppermost stratum dates from the Intermediate Bronze Age. Dwelling houses, stone foundations of round silos and many excellently preserved finds were exposed in all the excavation areas.

Area J was excavated south of the other areas and approximately 200 south of the 'Afula–Ḥadera road. Ten half-squares were opened along the planned pipeline route. Three half-squares, where building remains and pottery finds had been detected, were enlarged to whole squares. Finds from the Wadi Rabah culture were recovered from a probe in L1016 in Stratum V (Figs. 2, 23).

Stratum V (Early Bronze Age IB). In the northernmost Sq 4 (Plan 1), the stone foundation of a large silo was exposed (internal diam. c. 1 m and external diam. c. 2 m; Fig. 3). The stone foundation was made of a single course of flat fieldstones, whose upper faces had been prepared to bear mud bricks. Next to the southwestern side of the silo was a floor of small fieldstones and numerous potsherds (L1006; Figs. 4, 5) that continued to Sq 5, to the south, where it contained a sunken holemouth jar (Fig. 6). An additional floor (L1016), on which numerous potsherds were found (Fig. 7), was also exposed in this square.

About 10 m south of Loci 1000 and 1016 stone foundations of two parallel walls of a rectangular building were discovered (Figs. 8, 9). The northern wall was completely preserved, and part of the southern wall was discovered. Between the two stone foundations, two flat stones were found *in situ*—they were probably the stone bases of wooden pillars. Tamped-earth floors (e.g., L109), with a few flat stones set in them, were discovered inside the building.

In the southernmost squares, about 60 m south of the rectangular building, another building was found (Plan 2; Figs. 10–13) with a rhombus-shaped plan. Its walls (0.9 m thick) were built of large, flat fieldstones with small stones and earth in-between. The building has two broad rooms: one in the south (L1031; 3.1 × 6.3 m) and one in the north (L1032; 2.5 × 6.3). The floor of the northern room was 0.24 m higher than that of the southern room; on the floor were found shattered vessls (Figs. 14, 15). The building was entered via an opening in the southern wall of the southern room (W15; Fig. 16), and two stone steps (Fig. 17) led from one room to the other. A row of dressed stones (W20; Fig. 18) was found on the northern side of the northern room. Later construction of a round silo (L1030; Stratum IV) had destroyed the eastern part of the row of stones. The stone row (W20) is exactly opposite the opening between the two rooms and faces the southern entrance to the building. Two pillar bases made of large flat stones (0.6 × 0.8 m each) were found in the southern room; the passage between the southern entrance and the steps passed exactly between the two pillars.

The entrances to the building and between the rooms are situated about 1 m east of the central axis of the walls (Fig. 19). The western wall

of the northern room is not the original wall and bears evidence of having been repaired by stone replacement.

Stratum IV (Early Bronze Age IB). The rounded wall of the silo (L1030), Which damaged the northeastern corner of the Stratum V building, was made of a single course of fieldstones (Fig. 20).

Stratum III (Early Bronze Age IB). Above the round structure was a thick layer of potsherds (L1013). A layer of stone chips and pebbles contained no archaeological finds.

Stratum II (Intermediate Bronze Age). A rounded wall (W10; Plan 3; Figs. 21, 22) and a tamped-earth floor covered with potsherds were attributed to this period.

The excavation in Area J helped define the nature of the southern area of the site. Based on the finds, the area was covered with large structures built in no apparent order, isolated from their surroundings and separated by extensive outdoor paved areas. The ceramic finds in the rectangular building suggest that the structures were occupied in a late stage of EB IB (Figs. 24–27). This date is based on parallels with the latest strata found in previous excavations at the site. No fragments of Gray Burnished Ware Bowls were found in the excavation. Bowls of this type have been found in parallel strata and appear to lessen in frequency toward the end of the period, eventually disappearing completely from the ceramic repertoire. Their absence in Area J suggests that the settlement dates to the end of EB I. It is also worth noting that the rhomboid building, damaged during the construction of the silo in Stratum IV, and the silo itself, were covered with a thick layer of EB IB pottery (Stratum III). According to the stratigraphy, at least two occupation phases were found at the site that postdate the abandonment of the rhombus-shaped building.

Above the Intermediate Bronze Age layer, an upper layer of silt (Stratum I) had accumulated at the site after its abandonment.

CAPTIONS TO ILLUSTRATIONS

Fig. 1. Location map of the excavation areas at 'En Esur and its surroundings.
Fig. 2. Stratum VI, L1010 in probe in Sq 5, looking east.
Plan. 1. Strata VI–V, Sqs 4–6.
Fig. 3. Stratum V, round structure (L1027) and jar base to its west, looking north.
Fig. 4. Stratum V, fieldstone floor (L1006), looking east.
Fig. 5. Stratum V, fieldstone floor (L1000), looking east.
Fig. 6. Stratum V, Jar in Floor 1000, looking east.
Fig. 7. Stratum V, Floor 1016, looking east.
Fig. 8. Stratum V, L1019 to the south of W13, looking east.
Fig. 9. Stratum V, L1018 to the north of W13, looking east.
Plan. 2. Rhombus-shaped building in Stratum V and round building in Stratum IV.
Fig. 10. Stratum V, rhombus-shaped building entrance in W15, stepped passage in W12 and stone threshold (W20) in background, looking north.
Fig. 11. Stratum V, corner rounded on outside and squared on inside at intersection between Walls 15 and 16, looking northeast.
Fig. 12. Stratum V, corner rounded on outside and squared on inside at intersection between Walls 14 and 15, looking northwest.
Fig. 13. Stratum V, Floor 1031, looking north.
Fig. 14. Stratum V, shattered vessels on Floor 1032, looking northwest.
Fig. 15. Stratum V, shattered vessels on L1032 floor, looking northeast.
Fig. 16. Stratum V, southern opening in W15, threshold stones and place for wooden doorjambs, looking south.
Fig. 17. Stratum V, steps in W12 ascending from Room 1031 to Room 1032, looking north.

Fig. 18. Stratum V, stone threshold (W20) east of W18 and west of W21, looking north.
Fig. 19. Stratum V, main entrance of rhombus-shaped building, looking north.
Fig. 20. Stratum IV, L1030 and W21, looking north.
Fig. 21. Stratum II, W10 in Stratum II above Stratum III sediment, and Walls 12 and 14 in Stratum V, looking east.
Fig. 22. Wall 10 in Stratum II above Stratum III sediment, looking east.
Plan. 3. Wall remains in Stratum II.
Fig. 23. Wadi Rabah pottery.
Fig. 24. Bowls, kraters and pithoi from Early Bronze Age IB.
Fig. 25. Holemouth jars and jars from Early Bronze Age IB.
Fig. 26. Handles, spouts and decorated sherds from Early Bronze Age IB.
Fig. 27. Small finds.